

Almási István

A MAGYAR NÉPZENE TÁRA XI. ÉS XII. KÖTETE*

A Magyar Népzene Tára. A Magyar Tudományos Akadémia megbízásából alapította Bartók Béla és Kodály Zoltán. XI. Népdaltípusok 6. Szerkesztette Domokos Mária. Főmunkatársak: Olsvai Imre és Paksa Katalin. Munkatársak: Rudasné Bajcsay Márta, Kővári Réka, Szalay Olga, Bereczky János. Lektorálta Almási István. Fordította Pokoly Judit. Kottarajz: Németh Pál. Budapest: Balassi Kiadó, 2011.

XII. Népdaltípusok 7. Szerkesztette Paksa Katalin. Főmunkatárs: Olsvai Imre. Munkatársak: Domokos Mária, Kővári Réka, Rudasné Bajcsay Márta, Szalay Olga. Lektorálta Almási István. Fordította Pokoly Judit. Kottarajz: Pálóczy Krisztina. Budapest: Balassi Kiadó, 2011.)

2011-ben múlt hatvan éve, hogy napvilágot látott a magyar népzene-tudomány legjelentősebb vállalkozásának, *A Magyar Népzene Tárának* első, *Gyermekjátékok* című kötete. A XI. és a XII. kötet megjelenése alkalmából elmondhatjuk, hogy a monumentális mű egyenként ezernyi dallamot tartalmazó részei átlagosan öt-évenként jelentek meg, ami a rendkívül időigényes válogatás, összeállítás és sajtó alá rendezés tempója tekintetében kimagasló teljesítmény. Az első öt kötet elkészülése idején (1951–1966) még élt Kodály Zoltán, a sorozat legfőbb szellemi irányítója, és azok mindegyikének élén az ő előszava állott. Jóval korábban ugyanis csak ő fogalmazta meg a Kisfaludy Társasághoz – saját és Bartók Béla aláírásával – benyújtott, 1913-ban pedig az *Ethnographiában* közzétett, „Az új egyetemes népdalgűjtemény tervezete” című javaslatot, melynek célkitűzései évtizedekkel később már megsokasodott kutatási eredmények birtokában valósultak meg.

Ismeretes, hogy részint tudománypolitikai, részint pedig módszertani problémák miatt előbb a gyermekdalok és a naptári ünnepekhez, valamint az emberi élet fordulópontjaihoz kapcsolódó népszokások zenei anyaga jelent meg (Kerényi György, Kiss Lajos és Rajeczky Benjamin szerkesztésében). A VI. kötetrel kezdve került sor a „tulajdonképpen népdalok”, vagyis az alkalomhoz nem kötött – mind a mennyiség, mind a szájhagyományos megszólalás gyakorisága tekintetében leggazdagabb – dallamkincs kiadására *Népdaltípusok* címmel. Ezek a dallamok a Járdányi Páltól kidolgozott és Kodály Zoltántól elfogadott rendszerezési elvek és részle-

* Elhangzott 2012. március 29-én az MTA BTK Zenetudományi Intézetének Bartók Termében, *A Magyar Népzene Tára* két legújabb kiadott kötetének bemutatásakor.

tes technikai útmutatások alapján meghatározott sorrendben követik egymást a gyűjteményben. Nem fér hozzá kétség, hogy a magyar népzene tudományos szempontú közzétételére az úgynevezett Járdányi-rend igencsak alkalmas. Tudniillik Járdányi abból a bartóki és kodályi felfogásból indult ki, amely szerint bármely rendszerezés az adott népzene sajátosságainak a figyelembevételére kell, hogy épüljön. A magyar népdalok esetében a dallamstrófa sorainak egymáshoz viszonyított helyzete jelentette a rendezés sarkkövét. Persze az ismeretek gyarapodása olykor szükségessé tett árnyalatnyi finomításokat, ám az irányelvek nem változtak.

Domokos Mária és Paksa Katalin mintegy negyven éve munkatársa, esetenként főmunkatársa volt a sorozat sajtó alá rendezőinek, Járdányi Pálnak, Olsvai Imrének és Vargyas Lajosnak, sőt a IX. kötetet már Domokos Mária, a X.-et Paksa Katalin szerkesztette. Nyilvánvaló, hogy mindketten hatalmas gyakorlattal rendelkeznek, és méltó folytatói a kiváló elődök örökségének. Tapasztalataikat, jártasságukat bőségesen tudták kamatoztatni újabb feladatuk teljesítése során. Következésképpen tiszteletben tartották Járdányi elgondolásait, és biztosították az egységes szemléletmód folytonosságát. A nemrég megjelent két kötetben azok a dallamok találhatóak, amelyek a Járdányi-rendben a következő ismérveknek felelnek meg: „I. A kezdő sor magasabb a záró sornál. A) Az első sor magasabb a másodiknál. 1. A második és harmadik sor azonos magasságú.” E kötetek felépítése nem tér el az előzőkétől: Bevezetés a dallamtípusok részletes ismertetésével; Típusjegyzék; Tájékoztató és jelmagyarázat; A dallamok és a hozzájuk tartozó szövegek; Jegyzetek; Irodalom; A gyűjtők és a lejegyzők névsora; Helynévmutató; Zenei mutatók; Dalszövegmutató.

A bevezető tanulmányokban a szerzők jellemezték a népdaltípusok fő csoportjait, ismertették ezek szótagszám-összetételét, kadenciarendjét, hangsorait, formáit, stílusait, a szövegműfajokat, a funkciókat, az elrendezés elvi és gyakorlati logikáját, a típusok egymás közötti kapcsolatait, illetve rokonságait, viszonyukat a hangszeres zenéhez, a népies dalokhoz és az egyházi népénekekhez, megjelenésüket és szerepüket a revival-mozgalomban, a „főszöveg” és a „jegyzet-dallam” fogalom mibenlétét és használatának okát. A típusok egyenkénti áttekintése ábrázolja a dallamok járását, az előadásmód sajátosságait, ezek között a díszítőhangok alkalmazását, a ritmikai különlegességeket, bemutatja a változatok sorrendbe állításának szempontjait, tájékoztat ezek számáról, gyűjtésük történetéről, elterjedésükről a magyar nyelvterületen, részletezve, hogy mely tájakon fordulnak elő nagyobb számban, illetve hol találhatóak csak szórványosan, de azt is, hogy vannak-e és milyen lényeges eltérések a különböző vidékeken lejegyzett variánsok között.

Az egyes dallamváltozatokhoz fűzött jegyzetekben hivatkozások olvashatók 17–18. századi kéziratos énekeskönyvekre, ponyván terjesztett kiadványokra, 19. századi magyar és európai gyűjteményekre, nyelvrokonnok, szomszéd és távolabbi népek zenéjében előforduló variánsokra, az adalékoknak a Kodály- és a Bartók-rendben, a Forráskatalógusban és más archívumokban elfoglalt helyére a leltári számok pontos megjelölésével, a gyűjtőknek, illetve a lejegyzőknek az adatlapokra írt megjegyzéseire, idegen és tájnyelvi szavak értelmére (szómagyarázatok), továbbá egyes dallamok korábbi, nyomtatott és hangzó formában (hanglemezen, kazet-

tán és CD-n) történt közreadására. A szerkesztők a legújabb zenetudományi szakirodalom eredményeit és tanulságait is beleépítették a bevezető tanulmányba, illetve a jegyzetekbe.

A XI. kötet 28 dallamtípus 973 változatát foglalja magában, melyek közül 703 a főszövegben, 270 pedig a jegyzetek között található. A XII. kötet 24 típus 1005 változatát tartalmazza. A dallamok legnagyobb részének kéziratát az MTA BTK Zenetudományi Intézete Népzenei Osztályának központi gyűjteménye őrzi. Kiemelten helyeselhető az az eljárás mód, hogy a szerzők – a XI. kötet bevezetésének tanúsága szerint – egyházi népenekeket csak abban az esetben adnak közre, „amikor a dallamot világi szövegű változatokban is gyűjtötték, tehát népköltészeti és vallásos szövegekkel egyaránt társul, illetőleg ha az esztendő jeles napjaihoz fűződő valamely népszokás keretébe illeszkedik”.

A szakmai hozzáértés mellett hangsúlyoznom kell a két népzeneudós mintaszerű alaposágát és gondosságát. Ezek a tulajdonságok nyilvánulnak meg egyebek között abban a körülményben, hogy figyelembe vették a sok gyűjtő lejegyzési szokásait, különféle megoldásait, de vigyázni tudtak a közzététel egységes jellegére. Említésre méltó erénye a köteteknek a Németh Páltól, illetve Pálóczy Krisztinától rajzolt kották kiváló minősége. A szerkesztők megfeszített figyelmének köszönhető, hogy ezek is tudományos műben elvárt professzionális színvonalon készültek. A dalok és a balladák szövegének nyelvjárási hűséggel történő, megbízható közlése révén e kötetek népköltészeti kutatók és irodalomtörténészek számára is értékes adatok forrásául szolgálhatnak. Pokoly Judit remek angol nyelvű fordítása pedig lehetővé teszi, hogy a bevezetést, a dallamtípusok jellemzését, az alkotások szövegét, a jegyzeteket, a hivatkozott irodalmat, voltaképpen a köteteket a maguk teljességében a nemzetközi tudományosság képviselői is megismerjék, az összehasonlító kutatások művelői is eredményesen használják.

A *Magyar Népzene Tára* cím átfogó jellegű gyűjteményre utal, melyben az olvasó minden dallamtípus minden elérhető változatát megtalálja. A variánsok hiánytalan közlése több szempontból fontos. Ezek nyújtanak szemléletes betekintést a népzene hagyományos alkotóműhelyébe, a népdal igazi életébe, amely Bartók Bélának *A magyar népdal* című (1924-ben megjelent) könyve bevezetésében kifejtett véleménye szerint „öntudatlanul működő természeti erő átalakító munkájának eredménye. [...] Hogy milyen mértékben dolgozik egyéneken az átalakító (variáló) hajlam, azt egy-egy dallamnak úgynevezett egyéni variánsainál figyelhetjük meg. [...] a dallam előadásában a lényegyet nem érintő külső forma még egy és ugyanannál a személynél sem állandó. Valamely dallam megismétlésénél legtöbb esetben bizonyos apró ritmusbeli, néha még hangmagasságot is érintő eltérések fognak mutatkozni. Elképzelhető, hogy ilyen lényegtelen eltérések néhány idővel megrögzül. Ehhez később más egyéntől származó hasonló természetű eltérések járulnak és így tovább, úgy hogy e láncszerű folyamat utolsó szeme a kiinduló szemtől esetleg teljesen eltérő alakulatot fog mutatni. Az tudniillik nyilvánvaló, hogy zenei elemek lényeges átalakítása nem származhatik egyes egyénektől. Viszont az is kétségtelen, hogy [...] az átalakító hajlam az egyének rokon lelki diszpozíciója következtében egyénekenként is hasonló módon, mintegy egy irányban dolgozik.

Egységes zenei stílus kialakulását ez teszi lehetővé.” Úgyszintén a változatok vizsgálata vezethet a néprajzi tájak zenei jellegzetességeinek alaposabb megismeréséhez, valamint annak a ténynek a megállapításához, hogy melyek az általánosan kedvelt dallamok, illetve melyek vannak már kiveszőfélben. Végül a variánsok bőrsége vagy csekély száma bizonyos területeken hiteles fokmérője a hagyományörzés erejének.

A két kötetnek a korszerű tudományos követelményeket tökéletesen kielégítő sajtó alá rendezéséért Domokos Máriát és Paksa Katalint, valamint munkatársaitkat őszinte elismerés illeti.